

OSMANLILAR İLE SAFEVİLER ARASINDA NASUH PAŞA(1612) VE SERAV(1618) ANTLAŞMALARI

Kılıç, R. (2003).Osmanlılar ile Safevîler Arasında Nasuh Paşa (1612) ve Serav (1618) antlaşmaları. Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim ve Bilim Dergisi, S. 2, Niğde, ss. 124-134.

Prof.Dr Remzi Kılıç

Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

ÖZET

XVII. Yüzyıl başlarına gelinceye kadar Osmanlılar ile Safevîler arasında Doğu Anadolu ve Azerbaycan toprakları üzerinde uzun süre devam eden bir hakimiyet mücadelesi vardı. Bu mücadelenin çok çeşitli sebepleri zikredilebilir. Özellikle XVII. yüzyıl başlarına baktığımızda; SafeviŞahı I. Abbasın her geçen gün durumunu kuvvetlendirdiğini ve bu yüzden 1590da Osmanlı Devleti ile yapılmış olan İstanbul Antlaşmasını ihlal ederek Azerbaycana hakim olmak istediğini görmekteyiz. Öte yandan Anadolu da Osmanlı yöneticilerine karşı, Celali adı verilen eşkıya grupları tarafından çıkarılmış olan isyanlar ve Osmanlı Devletinin içine düştüğü zaafın Safevîler tarafından fırsat bilinmesidir.

Osmanlılar ile Safevîler arasında XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen kanlı savaşlar sonucu, iki önemli siyasi antlaşma yapılmıştır. Bunlardan ilki olan ve dönemin vezir-i azamının adı ile anılan Nasuh Paşa Antlaşması (1612) uzun sürmemiştir. Doğuda Osmanlı kuvvetleri ile Safevikuvvetleri arasında yeniden bazı çarpışmalar olmuştur. Osmanlı kuvvetlerinin kararlılığı ve siyasi otoritelerin girişimleri ile Serav Antlaşması (1618) yapılmıştır. Böylece Safevîlere karşı, Doğu Anadolu ve Azerbaycan topraklarının

güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Safevîler, şah I. Abbas, Nasuh Paşa.

ABSTRACTS

There was a struggle between the Ottoman and Safevids for sovereignty on Eastern Anatolia and Azerbaijan till the beginning of the 17th century. One reason, among several others, was that Abbas I, the Safevids Shah, had strengthened his conditions day by day and wanted to rule Azerbaijan breaking the agreement, called İstanbul Pact, arranged with Ottoman State in 1590. In addition, there were bandits rebelling to the Ottoman administrators and, as a result, weakening the Ottoman State, which was thought to be an opportunity for the Safevids.

Ottomans and Safevids made two significant political agreements after the bloody battles they had in the first quarter of 17th century. The first one, named Nasuh Pasha Pact (1612), did not last long, and they had a war again in the east. With the decisiveness of the Ottoman forces and the initiatives of the political authorities, another agreement, called Serav Pact (1618), was made. In this way, Ottoman State tried to promote the safety of Eastern Anatolia and Azerbaijan against Safevids.

Key Words: Ottoman State, Safevids, Shah Abbas I, Nasuh Pasha.

GİRİş:

XVII. Yüzyıl başlarına baktığımızda Osmanlı Devleti padişahlık tahtında on dört-on beş yaşlarında bir ocuk oturmaktaydı. Ancak, Osmanlı Padişahı I. Ahmedin (1603-1617) etrafında elbette tecrübeli devlet adamları, vezirler ve paşalar bulunuyordu. Osmanlı orduları Batıda Avusturya cephesinde Doğuda İran-Azerbaycan cephesinde uzun yıllardan beri savaşmaktan perişan olmuştu. Anadoluda ise, yer yer Celali isyanları olarak bilinen, eşkıyalık ve zorbalık yapan

kitleler, idarecileri hayli meşgul etmekteydi.

İran topraklarında ise, Safevihanedanlığı her geçen gün güçlenerek hakimiyetini artırıyordu. Safevîler, Osmanlı Devleti ile Azerbaycan ve Irak toprakları üzerinde hakimiyet mücadelesi yapıyordu. Safevi Şahı I. Abbas (1587-1629) tecrübesine ve liderlik şahsiyetine güvenerek, Osmanlı tahtına da bir çocuğun geçmiş olmasını fırsat bilerek, Doğuda Osmanlı Devletine karşı devamlı gaileler çıkarmaktaydı.

İran cephesi Serdarı Cağal-zade Sinan Paşanın, SafeviŞahı I. Abbasa mağlubiyeti ve 1605de ölümü hadisesi, Osmanlı Devletinin Doğu cephesini hayli perişan etmiştir. Osmanlı askerinin çoğunlukla cephelerde savaşmakta olduğundan fırsat bularak, Anadoluda dört yeni eşkıya reisi türemiştir. Bunlardan en önemlisi Uzun Halil, Orta Anadoluda, Kalenderoğlu Mehmed Ağa, Kara Saîd ve Saçlı adlarındaki diğerleri de Aydın-Saruhan taraflarında eşkıyalık yapıyorlardı.

Taşradaki idarecilerin halk üzerindeki baskıları artmış, Anadoluda geniş çaplı eşkıyalık hareketleri başlamıştı. Celali adı verilen gruplar özellikle İran harpleri sırasında Anadoluda büyük karışıklığa sebep oluyorlardı. 1595-1610 yılları, tam bir iç kargaşanın yaşandığı devreyi teşkil etmiştir. Anadolu bu dönemlerde adeta yangın yerine döndü. Köyler boşaldı, büyük kaçgunluk yaşandı. Bu gruplar bilhassa 1607-1610 döneminde şiddetle tenkil edildiler[1].

Halep Valisi Nasuh Paşa ve Anadolu Beylerbeyisi Ali Paşa, Anadoluda ortaya çıkan eşkıyaları etkisiz hale getirmek üzere görevlendirilmişlerdi. Fakat, Bolvadin yakınlarında cereyan eden çarpışmada, Celaliler tarafından bozguna uğrayarak yenilmişlerdir. Nihayet Nasuh Paşa, İstanbula gelerek, Padişah I. Ahmedin huzuruna çıkmış; feryatçılığa geldiğini arz ederek, Padişahdan bizzat Anadoluya gitmesini istemiştir. Bunun üzerine Sultan I. Ahmed Han, Bursaya kadar gelmiş, Osmanlı padişahlarının türbelerini ziyaret etmiştir. Bursadan Vezir-i azama bir mektup yazılarak, İran cephesi Serdarlığını

uhdesine almak üzere gelmesi istenmiştir[2].

İran işleri için İstanbula davet edilen Lala Mehmed Paşa, hükümet merkezine gelmiş ve Padişaha Avusturya cephesi hakkında bilgiler vermiştir. Vezir-iazam önce Avusturya ile barış yapılmasını, Batı hudutlarında işlerin halledilmesini, sonra büyük bir kuvvetle İrana dönülmesinin daha münasip olacağını söylemiştir. Fakat bu sırada Kaptan-ı Derya olan ve Padişahın dikkatini çekip itimadını kazanan Derviş Mehmed Paşa, Anadolu ile İran ahvalinin tehlike arz ettiğini ve bu sebeple Vezir-iazam Serdar olmadıkça bu işin bitmeyeceğini Padişaha bildirdi. Bunun üzerine Vezir-iazamın İran seferine çıkması bir hattı-hümayun ile kendisine bildirildi.

Lala Mehmed Paşa, arz için huzura girdiği zaman Padişah; Aceme Serdar olub gitmek lazım gelmişdür dedi. Lala Mehmed Paşa, Acem seferi için Serdar olarak Üsküdüre çadır kurmuş ve hazırlıklar başlamıştı. Fakat kendisi, Avusturya ile barış yapılmalı ve ondan sonra İran seferine gidilmelidir görüşünü taşıyordu. Lala Mehmed Paşa, İran seferine çıkmadan hastalanarak vefat etmiştir. 21 Haziran 1606 tarihinde Eyüpte defnedilmiştir. Lala Mehmed Paşanın Derviş Mehmed Paşa tarafından zehirletildiği de söylenmektedir[3].

Başarılı bir devlet adamı olan Lala Mehmed Paşanın yerine Kaptan-ı Derya Derviş Paşa, vezir-iazam tayin edilmiştir. Herkes yeni Vezir-iazamın hemen İran seferine çıkacağını beklerken, birkaç gün sonra Huzur-ı Hümayunda divan toplanmıştır. Bu defa vezir-iazam hazırlıkların tamamlanıp, gelecek yıl hareket edilmesinin uygun olacağını söylemiştir. Şeyhül-İslam Sunullah Efendi; Padişahım, sefer ilan edilmiş, otağ karşıya kurulmuş, akşama sabaha askerin çıkmasına yar u ağyar intizar iderken, seferin tehiri münasüb olamaz zannederim, bari serdar Halebe kadar varub orada kışlasun. Orada zahire tedariki kolay olduğu gibi, serhadde dahi oradan kolay ve çabuk varılmış olur, dedi. Padişah Halebe varmaktaki menfaatisordu. Şeyhül-İslam; Faide budur ki, Osmanlı sancağı yok yere Üsküdüre dikilmiş olamaz. Naklolunan çadırlar ve

ağırlıklar, dost ve düşmana karşı geri döndürülmüş olamaz. Nitekim ceddiniz merhum Sultan Süleyman Han, Nahçıvan Seferinde Halebde kışlayub, evvel baharda şarka gitmiş idi. Bugün dahi öyle yapılsa maslahata muvafık olur dedi. Bunun üzerine Padişah, Ferhat Paşanın bir miktar asker ile şimdiden hareket etmesini emretmiştir[4].

İran seferi için deli adıyla anılan Ferhat Paşa gönderilmiştir. Bostancılıktan yetişen Ferhat Paşa, Bursaya doğru yolda iken askeri zaptedememiş ve bazı nahoş gelişmeler üzerine Serdarlıktan alınmış ve Deli Ferhat Paşa üzüntüsünden Konyada vefat etmiştir[5]. Anlaşılan odur ki, olumsuzluklar adeta üst üste gelmiştir. Azerbaycan, Gürcistan cephesinin en zor anında, Osmanlı Hükümeti henüz İrana bir Serdar ve Ordu gönderememiştir. İran seferi için görevlendirilen bir nice devlet adamı, ya bir bahane ile sefere çıkmamakta, ya da bir şeyler olup vefat etmektedir[6].

NASUH PAŞA BARIŞ ANTLAŞMASI ÖNCESİ GELİŞMELER:

Osmanlı Devleti, artık Şah I. Abbas ile uğraşacak gücü kendisinde görememektedir. Çünkü Şah I. Abbas, oldukça tecrübeli bir siyaset ve devlet adamı olmuş, ordusunu yeniden teçhiz ederek, modern bir şekilde donatmıştır. Osmanlı kuvvetleri ile belki yıllardan beri hesaplaşmayı bekliyordu. Avusturya savaşları ve Celali isyanları, Şah I. Abbasa beklenen fırsatı doğurmuştur, diyebiliriz.

1606 yılından sonra, Murad Paşanın serdarlık beratından anlaşıldığına göre, İstanbuldan şark canibi serdarlığına tayin olunan paşalar, Azerbaycanı işgal eden SafeviŞahı I. Abbasi mağlup edemezler ise, istediği takdirde barış antlaşması yapılması için görevli ve yetkili kılınmışlardır. Dolayısıyla artık Anadolu ve Doğu Anadoluya gönderilen Osmanlı Serdarları, Celalieşkıyalarını ıslah etmek için uğraşmak zorunda kalmışlardır[7].

Öte yandan Halepte Canbolatoğulları isyanı genişlerken,

nihayet Avusturya ile on üç yıl süren savaşlardan sonra 10 Recep 1015/11 Kasım 1606da Zitvatoruk Barış Antlaşması yapılmıştır. Bu sırada Osmanlı Devleti, Celali isyanları ve İran cephesiyle meşgul bulunduğundan, Avrupada düşmanlığı kesecek bir barışa taraftar olmuştur[8]. Zitvatoruk Antlaşmasının imzalanmasından bir ay kadar sonra gayet zalim ve kötü tabiatlı bir adam olan vezir-iazam Derviş Mehmed Paşa, hakkında yapılan pek çok şikayetler sebebi ile idam edilmiştir[9].

Cağal-zade Sinan Paşanın İran seferi iki ciddi tehlikeli netice doğurmuştur. Anadolunun dirliğinin ve birliğinin bozulması, diğeri de İrandan fethedilmişken, tekrar kaybedilen ülkelerin Şah I. Abbas eline geçmesidir. Cağal-zade Sinan Paşa, Celali gruplarının önde gelenlerini affetmiş, bunları önemli askerigörevlere getirmişti. 1605de yapılan Tebriz seferinde, Celalilerin dahi hayli bir kısmı zayıata uğramasına rağmen, bunlar devletin içine düştüğü zaafı yakından görmüşlerdi.

Celali liderleri, Suriye ve İran hududundan İstanbula kadar Asya Türkiyesinin hakimiyetini ellerine almışlardı. Anadolu ve Kuzey Suriye bir isyan sahnesine bürünmüştü. Osmanlı Devletine karşı, Saruhan taraflarında Kalenderoğlu, Aydın havalisinde Türk Yusuf Paşa, Silifkede Muslu Çavuş, Kırşehirde Meymun ve Halepte meşhur Canbolatoğlu Ali Paşa gibi şahsiyetler isyan bayrağını açmışlardı. Kuyucu Murad Paşanın serdarlığı işte bunlara bağılı olan ikinci derecedeki asileri tesir altına alarak, Anadoluyu yatıştırmak ve tekrar Osmanlı idaresine almak içindir. Serdar Murad Paşanın ilk hedefi Canbolatoğlu Alinin merkezi Halep olmuştur[10].

19 Safer 1016/15 Haziran 1607 tarihinde Kuyucu Murad Paşa Üsküdarı geçmişti. Vezir-iazam ve Serdar olan Murad Paşa, 2 Temmuz 1607de Canbolatoğlu Alinin bulunduğu Halep istikametinde, bir kısım asileri de etkisiz hale getirerek yola çıkmıştır. Konya, Karaman ve Ereğli konaklarında önemli tedbirler almıştır. Osmanlı kaynakları, Kuyucu Muradın Celali

olarak nitelenen Türkmenlerden bir çoğunu katlettiğini zikrederler. Canbolatoğlu Alinin adamlarından olan Cemşid adlı biri Konya-Adana yolu üzerinde hakimiyet ve soygun ile meşgul oluyordu. Halepte Canbolatoğlu Ali, Lübnanda DürziŞeyhi Maanoğlu Fahreddin Osmanlı Devletine isyan etmişlerdi. Ali Paşa, Dürzi Şeyhi ile kuvvetlerini birleştirmiş, Adana ile Halep arasındaki Oruç Ovasında Murad Paşa emrindeki Osmanlı kuvvetleri ile 23 Ekim 1607de çarpışmışlardır. Asiler mağlup edilmiş, II. Selim devrinden beri Canbolatoğlu ailesinin ocaklığı olan Kilis ele geçirilmiştir. Canbolatoğlu önce Eskişehirde sonra Belgrata kaçmış, orada yakalanıp öldürülmüştür[11].

Kuyucu Murat Paşa, diğer asileri de bir bir mağlup ederken, Osmanlı-Safevi münasebetleri, Osmanlılar aleyhine bir vaziyet almıştır. Bu sıralarda Celali hadiseleriyle uğraşmak zorunda kalan Osmanlı kuvvetleri, serhatteki bir çok kalenin Şah I. Abbas eline geçmesine mani olamamışlardır. Osmanlı Hükümeti, İran seferine bilfiil beş yıl kadar Serdar gönderememiş olmakla, Safevîler istedikleri gibi hareket imkanı bulmuşlardır. Osmanlılar kendi hakimiyetlerinde iken, Safevîler tarafından ele geçirilen şehir ve kalelerin durumunu olduğu gibi kabullenmek durumunda kalmışlardır[12]. Serdar Murat Paşa, İran üzerine yürümek yerine, isyanları bahane ederek Anadolu da pek çok Türkmeni katletmeyi yeğlemiştir.

Celali gruplarının liderleri, Safevîler ile irtibatlı mı? Onların tahrikleriyle mi hareket ediyorlar? gibi sorulara ise, aralarında böyle bir bağın olmadığını, kendi başlarına hareket ettiklerini, hatta toparlandıkları takdirde Safevîler ile de savaş etmek, bazı şehirleri onlardan almak arzusunda olduklarını görmekteyiz. Celali grupları devletin içine düştüğü zaafıtan, istikrarsızlıktan yararlanarak ortaya çıkmışlardır. Bazı isteklerini merkezi hükümete kabul ettirdiklerini de görüyoruz. Hatta bazı asi liderlere sancak beyliği ve beylerbeyilik verilerek devlet hizmetine alınmışlardır. Suriye ve Lübnan bölgelerinde çıkan

Canbolatoğlu ve Maanoğlu isyanları ise doğrudan istiklal mücadelesi kılığına bürünmüştü[13].

Cağal-zadenin mağlubiyeti ile sonuçlanan Tebriz seferini takip eden iki yıl içerisinde Osmanlıların elinde iken; Azerbaycan, Şirvan ve Gürcistan ülkeleri ve buradaki önemli şehir ve kaleler Safevi kuvvetlerinin eline geçmiştir. SafeviOrdusu 1606 yılında Gence şehrini kuşatmıştır. Horasan topçuları, savunmacı Osmanlı askerleri üzerine göz açtırmaksızın bombardımanda bulunmuşlardı. Lağamcılar iki ayda burçların altını boşaltmışlar, Osmanlı kale muhafızları Genceyi kahramanca savunmuşlardı. Nihayet, Gence Beylerbeyisi Mehmed Paşa, eman dilemiş, 4 Temmuz 1606da kale muhafızı iki bin beş yüz kişi ile katl-iama maruz kalmıştır. Gence muhafızlarının katl-iamı, Safevîlere; Tiflis, Lori ve Tomanisin savunmadan teslim olmasını sağlamıştır. SafeviŞahı I. Abbas, Şirvan Beylerbeyisi Ahmed Paşanın teslim teklifini kabul etmemesi üzerine 9 Ocak 1607de Şemahıyı kuşatmıştır. Uzun süren bir mücadeleden sonra 25 Haziranda Şemahı şehrini zorla ele geçirmiştir[14].

Vezir-iazam Murad Paşanın 15 Haziran 1607de, Serdar olarak Üsküdüre geçişinden itibaren 29 Nisan 1610da İran seferine çıkışına kadar olan süre, Celali taifelerinin şiddetle etkisiz hale getirildiği dönemdir. Vezir-iazam Murad Paşa, Şubat 1609da Celali grupları üzerine, son seferini yapmak için Üsküdüre geçmeden önce, Rumlu Şemsüddin Ağa ile gelen Şah I. Abbasın mektubuna verdiği cevapta; güvenilir elçileri gelirse barışın tesisine vasıta olacağını, aksi taktirde baharda sefere çıkacağını bildirmiştir[15].

5 Safer 1019/29 Nisan 1610 tarihinde İran seferine Serdar olarak çıkan Murad Paşa, Tebrize kadar gitmiştir. Serdar Murad Paşa, Safevihadutlarına gelinceye kadar, İran cephesi beş yıl kumandansız kalmıştı. Serdar Murad Paşa, Safevîlere karşı yaptığı barış teklifini hızlandırmak için, Erzurumdan Kars, Çaldıran, Hoy ve Selmas yoluyla Tebrizde bulunan Şah I. Abbas üzerine yürümüştür[16].

Serdar Murad Paşa, III. Murad (1574-1595) devrinde Osmanlılar eline geçmiş olan ve 1590da yapılan İstanbul Antlaşması ile Osmanlı hakimiyetinde kalan; Gence, Şeki, Lori, Tomanis, Tiflis, Demirkapı, Bakü, Şemahı, Revan, Tebriz, Nahçıvan, Karabağ gibi şehirlerin ve kalelerin, tekrar Osmanlılara verilmesini aksi taktirde savaşıacaklarını belirtmiştir. Ancak buralar tamamen Safevikuvvetlerinin eline geçmiş yerler idi. Gürcü beylerinin çoğu da Şah I. Abbasın nüfuzuna girmiş bulunuyorlardı. Vezir-iazam Murad Paşa, bu duruma karşı çıkmaktadır. Şah I. Abbasta Anadoluda Celalilerin etkisin kırıldığı ve Avusturya ile imzalanan Zitvatoruk Antlaşmasından sonra Osmanlı Ordusu ile çarpışmak istememektedir[17].

Vezir-iazam Murad Paşanın İran seferine gidişi; Şark diyarına memur olmağla Üsküdüara ubur eyledi. Tebrize vusul buldukda Şah Abbas Kuh-ı Sürhaba firar ve tahassün istemeğın birkaç defa Serdar-ı ekrem anı cenge davet ve gayrete getürecek sözler tahrir ve irsal eyledi. Lakin Şah Abbas ber vechile ol kelimata vucud virüb cenge gelmedi, şita eyyam-ı dahi garib irüşmeğle Amid tarafına rücu olunub anda kışlandı[18].

Safevîleri yıldırarak, savaş yapmadan muzaffer olmak isteyen Murad Paşa, Şah I. Abbasa Hayreddin Çavuş ile gönderdiği mektupla; III. Murad devri fütuhatinın Türkiyeye iadesi şartıyla sulh teklif etmişse de, Osmanlı Ordusu Erzuruma geldiği vakit, Osmanlı elçisiyle beraber gelen Şemsüddîn Ağa ismindeki Safevielçisinin getirdiği cevapta; son fütuhatin iadesi reddedilerek Kanuni Sultan Süleyman devrindeki Amasya Sulhünün (1555) esas olması istenilmiştir[19].

Osmanlı Ordusu, Karsa geldiği zaman Kuyucu Murad Paşa, bir mektup daha yazarak, Şah I. Abbasa barış hakkındaki samimiyeti göstermesi için Padişaha hediyeler göndermesini bildirdi. Murad Paşa, ayrıca Padişahın adına hutbe okunan yerlerden el çekilmesi ve özür dilenmesi şartıyla, barış için aracılık edebileceğini belirtti. Bunun üzerine Şah I. Abbas bin sekiz yüz miskal anberiihtiva eden yirmi bir kilo ağırlığında som altından bir çekmece göndermiştir. Vezîr-iazam ileri harekata

devamla, Çaldıran, Hoy, Selmas üzerinden Tebrize ulaştı. Şah Abbas buraları boşaltarak geri çekilmiştir. Hatta Tebrizi dahi boşaltmış, Osmanlı Ordusu çarpışma olmaksızın serbestçe gelmiştir[20].

16 Kasım 1610da Tebrizin Kuzeyinden geçen Acı-çay boyunda iki tarafın kuvvetleri de beş gün karşı karşıya kalıp birbirini gözetlemekle vakit geçirmiştir. Şah I. Abbas, Sürhab tepesinde karargah kurmuş iken, Serdar Murad Paşa burada tekrar elçi gönderip, son fütuhatin iadesi şartıyla bir kez daha barış teklif etmişse de, verilen cevapta şartların değişmediği, dolayısıyla Amasya Barışının esas olmasında ısrar etmişlerdir. Bu sırada Osmanlı Ordusu birdenbire çekilmeye başlamıştır. Bu garip hareketin sebebi olarak; orduda baş gösteren iâşe sıkıntısı ve Şah I. Abbasın gizli barış teklifi, gösterilir. Şahın bu teklifi gizli tutmasına sebep, ümerasının itirazından çekinmesiyle açıklanmaktadır. Teklifin esası; Safevîlerin son olarak ele geçirdikleri yerler kendilerde kalmak şartıyla, bu ülkelerin gelirlerinin haraç şeklinde her sene Osmanlılara verilmesidir. Şah I. Abbas bu miktarı da tayin edip, iki yüz ipek yükü olarak takdir etmiştir. Serdar Murad Paşa, Şah I. Abbasın bu gizli teklifini kabul ederek çekilme kararı almıştır[21].

Burada karşılıklı olarak, hem Serdar Murad Paşa, hem de Şah I. Abbas, ellerindeki esirleri barışa giden yolda birer jest olsun diye, serbest bırakmışlardır. Baharda tekrar sefere çıkma düşüncesi veya barışın neticelenmesi için Diyarbakırda Cülek Sahrasında karargahını kuran Murad Paşa, 5 Ağustos 1611de doksan yaşını aşmış olarak ansızın ölmüştür. Diyarbakır Beylerbeyisi Nasuh Paşa tarafından zehirletilerek öldürüldüğü rivayeti de vardır. Murad Paşadan sonra Diyarbakır Beylerbeyisi Nasuh Paşa, Vezir-iazam ve Serdar-ı ekrem, aynı zamanda İran barışına memur tayin edilmiştir. Nasuh Paşaya 22 Ağustos 1611de İstanbuldan Mühr-ü Humayun ve serdarlık fermanı gönderilmiştir[22].

Yeni Vezir-iazam Nasuh Paşa, barış isteklerini yenileyen, Şah

I. Abbasın elçilerini büyük bir törenle karşılamıştır. İran elçileri; Kadıasker Kadı-Han başkanlığında İsfahan ve Kazvin kadıları Muizziİsfahanive HüseyniYezdigibi önemli şahsiyetlerden oluşmaktaydı. Vezir-iazam Nasuh Paşa, Şah I. Abbasın mektuplarıyla hediyelerini Diyarbakırda kabul etmiştir[23].

Nasuh Paşa, İran elçilik heyetiyle bizzat İstanbul'a gelmiştir. İran elçileri, 1 Şaban 1021/27 Eylül 1612 tarihinde İstanbul'a ulaşmışlardı. 17 Ekimde Divan-ı Hümayuna kabul edilmişler, getirdikleri mektupları ve hediyeleri Sultan I. Ahmede takdim etmişlerdir. Elçiler iki yüz yük tutan ipek haracı da beraber getirmişlerdi. Bunun yarısı altın ve gümüş sırmalı ipek kumaşlardan oluşmaktaydı. İran elçisi Kadı-Han Osmanlı ihtişamının etkisinde kalarak, Padişahum, Şah Abbas senün kulundur, sözünden başka bir şey söyleyememiştir. Bundan sonra Safevîler ile İstanbul'da barış yapılmıştır[24].

Osmanlı Devleti ile SafeviDevleti arasında, Kuyucu Murad Paşanın hazırladığı esaslar çerçevesinde, Nasuh Paşa vezir-iazam olduktan sonra, kabul edilen barış antlaşması şartları, Padişah I. Ahmed Han adına, Hoca Saadeddin Efendinin oğlu Şeyhül-İslam Mehmed Efendi tarafından Evahir-i Ramazan 1021/20 Kasım 1612 tarihini taşıyan ahidname tespit olunmuştur[25].

NASUH PAŞA BARIŞ ANTLAŞMASININ ŞARTLARI: (1612)

1-Safevîler her yıl Osmanlı Padişahına iki yüz yük ipek haraç vereceklerdir.

2-KanuniSultan Süleyman zamanında Osmanlı Devleti ile SafeviDevleti arasında Amasya Barış Antlaşması (1555) ile belirlenen sınırlar geçerli olacaktır.

3-Bilfiil Osmanlı hakimiyetinde kalan yerler Osmanlılarda kalacaktır.

4- Irak hududundaki asi beylere, Şehrizer eyaletini istila eden Hilev Hana ve Seyyid Mübareke Safevîler tarafından yardım

edilmeyecektir.

5- Şemhal ve Dağıstan hakimleri üzerindeki Osmanlı hakimiyeti devam edecektir.

6- Osmanlıların, Ruslara karşı yapacakları her hangi bir seferde Safevîler, Osmanlılara yardım edecekler, engel olmayacaklardır.

7- İranlı Hacılar, Bağdat ve Basra yoluyla değil Halep-Şam üzerinden hacca gidip geleceklerdir.

8- İranda Şiîler ashab-ı kirama sebb-ü şetm etmeyeceklerdir.

9- Kanunisultan Süleyman zamanında tespit edilen hudutlar dairesinde, Osmanlı-Safevîhudutlarını tayin için Türkiye tarafını, Bağdat Beylerbeyisi Mahmud Paşa ve Van Beylerbeyisi Mehmed Paşa temsil edeceklerdir.

SafeviŞahı I. Abbasın elçileri tekrar huzura kabul edilip, dönüşlerine müsaade edilmiştir. Erzurum Beylerbeyiliğine verilen Hasan Paşa ve İncili Mustafa Çavuşun refakatinde İran elçileri Kasım 1612de İstanbuldan uğurlanmışlardır[26]. Nasuh Paşa Antlaşmasının bazı maddeleri şöylece ifade edilmiştir: ...Şol şartla ki, ecdad dad-ı itiyadımız sulh namelerinde derc olduğu üzere... ahadis-i Hatemen-Nebiyî'n olan ashab-ı güzîn ve eimme-i müçtehidîn ... Ve Ümmül-müminîn siddika-i kübra... anha ve ebîha haklarında şetm ve lain ve kazf ve tan olunmayub... Ceddiniz Şah Tahmasbın tayin ve teahhud eylediği üslub üzere teberra resmimeslub... Ve anda bulunan Ehl-i Sünnet ve cemaata sebb-i kabîh telkin olunmaya ve rical ve nisa Ehl-i Sünnetten iradatıyla bu taraflara azimet idenlere ruhsat virulub men ve def ile sureti uhraya tasvir olunmaya. Bilfiil dest-i tasarrufu bendegan-ı asitane-i devlet nişanımızda olan kala ve behaa ve memalik ve mesalik ba intifaa bi vech-i minel-vücuha taarruz olunmayub ılliyyîn-i aşîyan-ı Sultan Süleyman Han cennet mekan zamanı yümni iktiranında kesilen sınır ve nişan-ı tarafeyn... Canibeynin resmi üzere kesilub Eyalet-i Darus-Selama tabi ve karib olub bendegan-ı asitanemiz adadından tadad

olunan Sincarın oğlu Mübarek elinde olan cümle memalik ve maabed ve mesalik ve mesacidine tabi-iBağdad olub ol asinin tadisi bi iznihi Subhanehu Teala kuvve-i kahiremizle ol emakinden ref olunacağından anın himayesinden el çekub muavenet için leşker çekölmeye... ve Şehrizer eyaletinin muazzam beldanına istila destini diraz ve bab-ı isyanı baz iden Hilev Handan ol memalik istihlas olundukda mumanatınız olmayub yine üslubu sabık üzere ol vilayet memalik-imeymenet ayetimiz adadından mahsub olmağla ondan dahi imdadınız meslub ola. Ve vilayetinizden irade-i hacc-ı şerif ile gelen hacîyan rah-ı Haleb ve Şamdan revan olub emnu eman üzere olmayan Bağdad ve Basra yollarından ubur ve vadîlerden mürur olunmayub tarik-i kadîm ve Şahrah-ı müstakîmden emn ü selamet üzere varub geleler. Ve kadimden asitane-i rasitan nüvazımız bendegan-ı adadından madud olan sadakat nişan Şemhal Han ve sair hükkeman Dağıstan yine adad-ı îbad sadakat-ı îtiyadımız zümresinden tadad olub memleketlerine ve kendulerine ki zend u ziyan irişdürilmeye.

... Bu üslub üzere katı hudud ve meni sudud için paşiyân-ı serhadden dustur-u mükerrem hafız-ı eyalet-i Bağdad olan Mahmud Paşa ve emîr-i ümera-i kiram-ı olan Mehmed Paşa tarafından adam tayin olunub her biri kabili itimad olan...[27]. Bu antlaşma ile 1603 yılından bu tarafa Osmanlılar ile Safevîler arasında dokuz yıldır süren savaşa son verilmiştir. Şah I. Abbas bir bakıma dedesi Şah Tahmasb (1524-1576) zamanındaki sınırlara kadar ülkesini genişletmişti. Osmanlı kuvvetleri ise, uzun süren savaşlar dolayısıyla adeta bıktıkları İran seferlerinden kurtulmuş oluyorlardı. Ancak, Nasuh Paşa Barışı veya İkinci İstanbul Barış Antlaşması uzun sürmemiştir. Şah I. Abbasın kısa bir süre sonra, bir takım olumsuz tavırlar içine girmiş olduğunu, bu yüzden barışın tehlikeye girdiğini ifade edebiliriz.

NASUH PAŞA BARIŞ ANTLAŞMASI SONRAS OSMANLI-SAFEVİ GELİŞMELERİ:

Osmanlı Devleti ile SafeviDevleti arasında 1612 yılında imzalanan Nasuh Paşa Barış Antlaşması üç yıl kadar sürmüştür.

Bir müddet sonra tekrar Osmanlı-Safevigerginliği ortaya çıkmıştır. Barışın zahiren bozulmasına sebep olarak; sınır-hudut tayini meselesi ve Şah I. Abbasın Osmanlılara taahhüt ettiği yıllık iki yüz yük ipeği göndermemesi belirtilmektedir.

Osmanlı-Safevihadutlarını Kanuni Sultan Süleyman devrinde olduğu gibi belirlemeyi kabul etmiş olmalarına rağmen, İran murahhası ve Revan hakimi Emir Gune Han 1023/1614 yılında, Van Beylerbeyisi ile birlikte tesbit ettiği sınır-name de, Ahıskanın Kanunidevrinde Safevitasarrufunda olduğunu ileri sürerek anlaşmazlık çıkarmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti, Safevielçisi Kadı-Hanla yapılan müzakere ve verilen kararlara uymayan bu tür davranışların barışı bozacağını bildirmiştir[28].

İrana elçilik heyetine refakat amacıyla gönderilen İncili Mustafa Çavuş iki yılı aşkın zamandır Şah I. Abbas tarafından tutuklanmış ve gönderilmemiş olduğu gibi, Şah Abbas Men haracı kesilsem gerek diyerek yıllık iki yüz ipeği 1612den sonra bir daha göndermemiştir. Bunun üzerine, 22 Mayıs 1615 tarihinde, Vezir-iazam Serdar Kara Mehmed Paşa, İran seferine çıkmak üzere Üsküdar'a geçmiştir. İstanbul'da Sadaret Kaymakamlığına ise Gürcü Mehmed Paşa tayin edilmiştir[29].

Şah Abbasın ipek yüklerini göndermemiş olmasının sebebi, Osmanlı Devletinin Avrupadaki savaşları dolayısıyla, Alman İmparatoru ile İran Şahının anlaşmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Vezir-iazam Mehmed Paşanın emrinde yüz bin kişilik bir Osmanlı Ordusu vardı. Haziran 1615de Serdar Mehmed Paşa İran üzerine yürüyüp, kışlamak üzere Halepe çekilmiştir. Şah Abbas Osmanlı Ordusunun sefere çıktığını haber alınca, yeni bir savaşın önünü almak için, Kasım Bey isminde bir elçi ve Osmanlı elçisi İncili Mustafa Çavuşu da beraberinde bir yıllık ipek haracı ile göndermiştir[30].

Osmanlı elçisi İncili Mustafa Çavuşun gelmesi sevindirici olmakla beraber, Şah I. Abbasın İran elçisi ile sadece bir yıllık ipek vergisini göndermesi, Safevîlerin muahedeye riayet

etmeyeceklerini gösterdiğinden ve Osmanlı Ordusu İran seferine çıkmış olduğundan, geri döndürülmemiş ve İran elçisi Kasım Bey Yedikuleye hapsedilmiştir[31].

Serdar Kara Mehmed Paşa, 18 Nisan 1616 tarihinde Halepten hareket ederek, 5 Haziranda Karsa gelmiştir. İran seferinin hedefi Revan şehrini ve Kalesini Safevîlerden almaktır. Serdar Mehmed Paşaya yolda Rumeli Beylerbeyisi Davud Paşa, Diyarbakır Beylerbeyisi Dilaver Paşa ile Van Beylerbeyisi Tekeli Mehmed Paşada katılmışlardır. Serdar, Kürt Beyi Seyyid Hanı Nahçıvan üzerine, Diyarbakır ve Van beylerbeyilerini kuvvetleriyle Revan üzerine önden gönderip, bir hafta çalışarak mevkiileri tamir ettirip, Revan üzerine yürümüştür[32].

11 Eylül 1616da Kara Mehmed Paşa, Revanı kuşatma altına almıştır. On iki yılı aşkın bir zamandır, Revan Şehri Safevîler elinde bulunuyordu. Kale tahkim edilmiş muhafız kuvvetleri takviye edilmiştir.. Şah I. Abbasın SafeviOrdusu ise Gökçe-göl yahut Nahçıvan civarında bulunuyordu. Osmanlı Ordusu çetin bir kuşatmaya girişmiş ancak Şah'ın Ordusu taciz hareketleri ile Osmanlı kuvvetlerini müşkil bir duruma sokmaktaydı. Ayrıca surlarda açılan gedikler derhal tekrar yapılıyordu. Mevsim hayli ilerlemiş, kuşatma uzamış, barut ve iase sıkıntısı baş göstermişti. Bunun üzerine Serdar Mehmed Paşa, Şah I. Abbasa Halil Ağa adında bir elçi göndermiş ve barış teklifine mecbur olmuştur. Şah I. Abbasta Ustacalu Çırağ-Sultan adlı bir elçi göndererek barış şartlarını tespit için dört günlük mütareke istemiştir.

Safevîlerin Revan Hakimi Emir Gune Han açılan gedikleri tekrar yaptırmış, şartlar ağırlaşmıştır. Kırk dört gün süren kuşatma sonucu Revan alınamamıştır. Safevîlerin lehine iki yüz ipek, yüz yüke indirilerek tekrar anlaşmaya yanaşılmıştır. Osmanlı kuvvetleri Erzuruma çekilmiş, Sultan I. Ahmed Vezir-iazam Mehmed Paşayı azlederek, yaptığı anlaşmayı kabul etmemiştir[33]. 5 Kasım 1616da Revan kuşatmasını kaldıran Osmanlı Serdarı Erzuruma gelirken, 17 Kasım 1616da Vezir-iazam ve İran Seferi Serdarı olarak Kaptan-ı Derya Halil Paşa tayin

edilmiştir[34].

15 Haziran 1617 tarihinde yeni Vezir-iazam Halil Paşa Erdebil Seferi denilen İran Seferi için Üsküdar'a geçip, sonra Diyarbakır kışlağına gitmiştir. Kırım Hanı Canbek Girayda Sultan I. Ahmed'in emri üzerine sefere memur olduğu için, Serdarın izni ile, kırk bin askeriyle Gence, Nahçıvan ve Culfa taraflarını yağmalayarak, akın edip, esirler ve ganimetler ile Serdarın yanına dönmüştür. Kırım Hanı ile yağmaya giden kuvvetler, Serav Ovasında Şah I. Abbasın öncülerine mağlup olmuşlardır. Halil Paşa bu mağlubiyeti önleyerek Erdebile bir konak mesafeye kadar varmıştır. Ancak Şah I. Abbas, derhal elçiler göndererek barış istemiştir. Serdar Halil Paşa ve Kırım Hanı Canbek Giray Diyarbakıra kışlağa çekilmişler, keyfiyeti İstanbul'a arz etmişlerdir. Seferin sebepleri arasında, Gürcistan ve Dağıstanda Osmanlılara bağlı beylerin talepleri de vardır[35].

Bu sırada, Osmanlı tahtında önemli bazı hadiseler cereyan etmiştir. 22 Kasım 1617'de Sultan I. Ahmed Han vefat edip, yerine I. Mustafa Han Padişah olmuştur. 26 Şubat 1618'de ise I. Mustafa Han tahttan indirilerek yerine II. Osman (1618-1622) geçirilmiştir.

26 EYLÜL 1618 TARİHİL SERAV BARIŞ ANTLAŞMASI VE ŞARTLARI:

Osmanlı kuvvetleri 10 Eylül 1618'de Tebriz ile Erdebil arasında Kırık-köprü mevkiinde Serav (Serab) Ovasında Ceng-i Sahray-ı Serav denilen ciddi bir bozgun yaşanmıştır. Kırım Hanı Canbek Giray, burada Safevîler tarafından pusuya düşürölüp, mağlup edilmiş, yeniçeriler tarafından güçlölkle kurtarılmıştır. Bu felaket haberi Serdar Halil Paşaya ulaşınca, derhal savaş meclisini toplayarak, Erdebil üzerine hareket etme kararı alınmıştır.

Osmanlı kuvvetlerinin bozguna uğramasına rağmen alınan bu karar Safevîler üzerinde önemli bir tehlike tesiri yapmıştır. Bu durum tekrar elçiler teatisine yol açmıştır. Şah I. Abbas

ısrarla barış istemiş, bunun üzerine Halil Paşa, Şahı tehdit ederek iaşe ihtiyacından bahsetmiştir. Şah I. Abbas zahire envaından sekiz yüz katar deve yükletip göndermiştir. Halil Paşa ve diğer paşalara da hediyeler gelmiştir[36].

Serav Barış Antlaşmasının şartları:

1-KanuniSultan Süleyman devrinde Amasya Barış Antlaşması ile tayin edilen hudutlar esas alınacaktır.

2-Kars ve Ahıska kaleleri Osmanlılarda kalacaktır.

3-Osmanlı hakimiyetinde bulunan Dağıstan beylerine taarruz edilmeyecektir.

4-Esirler karşılıklı olarak serbest bırakılacaktır.

5-SafeviŞahı, Osmanlı Padişahına her yıl haraç olarak yüz yük ipek, kumaş ve sair kıymetli eşya gönderecektir.

6- Ashab-ı Kirama sebb-ü şetm edilmeyecektir.

Bu esaslar, I. Ahmed devrinde Vezir-iazam Kara Mehmed Paşa tarafından tespit edildiği halde Padişahın kabul etmediği şartların aynısıdır. Serav Barış Antlaşmasının 1612 yılında varılan Nasuh Paşa Barışından yegane farkı iki yüz ipek haracının yüz yüke indirilmiş olmasından ibarettir[37].

SONUÇ:

Serav Barış Antlaşması şartlarının tasdiki için Safevielçisi Yadigarı Ali Sultan, 29 Eylül 1619 tarihinde İstanbula gelmiştir. Elçinin asıl adı Burun Kasım Beğdir. Safevielçisi yüz yük ipek haracından başka dört fil, bir gergedan ve daha bir çok hediyeler getirmiştir. İran elçisi Ali Sultan Serav Barış Antlaşmasını tasdik mahiyetinde bir Name-i Hümayun alıp gitmiştir[38]. Serav Barış Antlaşması, Kanuni Sultan Süleymanın Amasya Barışını üzerine olan Nasuh Paşa Barışını taşıyordu. Bağdat ve Ahıska taraflarında bu barış antlaşması üzerine (1028/1619) hudut düzenlemeleri de

yapılmıştır[39].

Böylelikle üç yıl kadar yürürlükte kalan Nasuh Paşa Barış Antlaşması beş yıl sonra Serav Barış Antlaşması (1618) ile pekiştirilmiş ve Osmanlı-Safevidevletleri yeniden dost veya birbiriyle savaşımayan iki ülke durumuna gelmişlerdir. Ancak bu barış antlaşması da uzun ömürlü olamamıştır. Çünkü Şah I. Abbas kendisini Horasanda Özbekler karşısında toparladıkça derhal Azerbaycan üzerine sefer yapmaktan geri durmamıştır.

Osmanlı Devleti, Serav Antlaşması ile Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki sınırlara geri dönmüş sayılabilir. Anadolu'nun emniyeti ve bütünlüğü açısından çok önemli olduğu için Osmanlı kuvvetlerinin Safevîlere karşı doğudaki mücadeleyi inatla sürdürdüklerini görmekteyiz. Serav Barışı ile Osmanlı Devleti, Sultan III. Murad (1574-1595) devrinde yapılan İstanbul Antlaşmasının (1590) şartlarının çoğundan vazgeçerek, Amasya Antlaşması (1555) şartlarına razı olmuştur, diyebiliriz.

KAYNAKÇA:

AHMED FERİDUN BEY; Münşeatus-Selatin, I-II, (2. baskı), İstanbul, 1274-1275 H.

AHMED RASİM; Osmanlı Tarihi, I-II, (1. baskı), İstanbul, 1326-1328 H.

AKSUN, Ziya Nur; Osmanlı Tarihi, I-VI, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.

DANIŞMEND, İsmail Hami; İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, I-IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1948.

EMECEN, Feridun; Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya, Osmanlı Devleti Tarihi, I-IV, İstanbul, 1999, I, ss. 5-64.

İLGÜREL, Mücteba; I. Ahmed, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, I-XV, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989, X, ss. 419-430.

KILIÇ, Remzi; XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi

Antlaşmaları, Tez Yay., İstanbul, 2001.

KOÇU, Ekrem Reşat; Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar, İstanbul, 1934 .

KÜTÜKOĞLU, Bekir; Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612), Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1993.

MUSTAFA NURİ PAŞA; Netayic ül-Vukuat, (Osmanlı Tarihi), I-II, Haz. Neşet Çağatay, (3. baskı), T.T.K. Basımevi, Ankara, 1992.

MÜNECCİBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH; Sahaiful-Ahbar fi Vekay-iül-Asar, (Müneccimbaşı Tarihi),

I-III, Terc. Nedim Ahmed, Süleymaniye Ktb., Hacı Mahmud Kitaplığı, Nr. 4741, İstanbul, 1285 H.

PEÇEVİİBRAHİM EFENDİ; Tarihi Peçevî, I-II, Amire Matbaası, İstanbul, 1281 H.

SARI ABDULLAH EFENDİ; Düsturul-İnşa, (Türkçe Yazma), Süleymaniye Ktb., Esad Efendi Kitaplığı, Nr. 3332, İstanbul 1053 H.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi, I-VIII, (5. baskı), T.T.K., Basımevi, Ankara, 1988.

[1] Feridun Emecen, Kuruluştan Küçük Kaynarcaya, Osmanlı Devleti Tarihi, İstanbul, 1999, C. I, s. 46.

[2] İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1948, C. III, s. 244; Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, C. II, s. 14.

[3] Danişmend, A.g.e., C. III, s. 244; Aksun, A.g.e., C. II, s. 15-16.

[4] Danişmend, A.g.e., C. III, s. 245; Aksun, A.g.e., C. II,

s. 16.

[5] Danişmend, A.g.e., C. III, aynı yer; Aksun, A.g.e., C. II, s. 17.

[6] Remzi Kılıç, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları, Tez Yay., İstanbul, 2001, s. 162.

[7] Bekir Kütükoğlu, Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612), Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1993, s. 275.

[8] Danişmend, A.g.e., C. III, s. 246-247; Aksun, A.g.e., C. II, s. 17-18.

[9] Danişmend, A.g.e., C. III, s. 248; Aksun, A.g.e., C. II, s. 18.

[10] Peçeviİbrahim Efendi, Tarihi Peçevî, Amire Matbaası, İstanbul, 1281 h., C. II, s. 330-331; Kütükoğlu, A.g.e., s. 276; Danişmend, A.g.e., C. III, s. 248.

[11] Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Sahaiful-Ahbar fi Vekay-iül-Asar, (Müneccimbaşı Tarihi), Terc. Nedim Ahmed, Süleymaniye Ktb., Hacı Mahmud Kitaplığı, Nr. 4741, İstanbul, 1285 h., C. III, s. 628; Danişmend ,A.g.e., C. III, s. 249; Peçevî, A.g.e., C. II, s. 332.

[12] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, (5. baskı) T.T.K. Basımevi, Ankara, 1988, C. III/I, s. 66; Mücteba İlgürel, I. Ahmed, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Çağ Yay., İstanbul, 1989, C. X, s. 420.

[13] Emecen, Kuruluştan Küçük Kaynarcaya, A.g.e., C. I, s. 47.

[14] Kütükoğlu, A.g.e., s. 276-277; Uzunçarşılı, A.g.e., C. III/I, s. 66.

[15] Sarı Abdullah Efendi, Düsturul-İnşa, (Türkçe Yazma), Süleymaniye Ktb., Esad Efendi Kitaplığı, Nr. 3332, İstanbul 1053 h., v. 61a-68a.

[16] Kütükoğlu, A.g.e., s. 277; Uzunçarşılı, A.g.e., C. III/I, s. 66; İlgürel, I. Ahmed, D.G.B.İ.T., C. X, s. 420.

[17] Danişmend, A.g.e., C. III, s. 254.

[18] Müneccimbaşı, A.g.e., C. III, s. 632.

[19] Danişmend, A.g.e., C. III, s. 254; Uzunçarşılı, A.g.e., C. III/I, s. 66.

[20] Danişmend, A.g.e., C. III, s. 254-255; Ahmed Rasim, Osmanlı Tarihi, (1. baskı), İstanbul, 1326-1328 h., C. I, s. 453-454.

[21] Müneccimbaşı, A.g.e., C. III, s. 632; Peçevi, A.g.e., C. II, s. 339; Danişmend, A.g.e., C. III, s. 255; Uzunçarşılı, A.g.e., C. III/I, s. 66.

[22] Peçevi, A.g.e., C. II, s. 340; Danişmend, A.g.e., C. III, s. 255-257; Aksun, A.g.e., C. II, s. 23.

[23] Kütükoğlu, A.g.e., s. 277; Danişmend, A.g.e., C. III, s. 257; Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, (Osmanlı Tarihi), Haz. Neşet Çağatay, (3. baskı), T.T.K. Basımevi, 1992, C. I, s. 210-211.

[24] Danişmend, A.g.e., C. III, s. 257; Kütükoğlu, A.g.e., s. 278.

[25] Feridun Ahmed Bey, Münşeatus-Selatin, (2. baskı), İstanbul, 1274-1275 h., C. II, s. 257-261; Sarı Abdullah, Düsturl-İnşa, v. 204b-210a; Ekrem Reşat Koçu, Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar, İstanbul, 1934, s. 58-59.

[26] Feridun Bey, A.g.e., C. II, s. 261; Peçevi, A.g.e., C. II, s. 340; Müneccimbaşı, A.g.e., C. III, s. 632; Danişmend, A.g.e., C. III, s. 257-258; Kütükoğlu, A.g.e., s. 278; İlgürel, I. Ahmed, D.G.B.İ.T., C. X, s. 420-421; Uzunçarşılı, A.g.e., C. III/I, s. 66-67.

[27] Feridun Bey, A.g.e., C. II, s. 260-261.

[28] Kütükoğlu, A.g.e., s. 278.

[29] Uzunçarşılı, A.g.e., C. III/I, s. 67; Kütükoğlu, A.g.e., s. 279; Danişmend, A.g.e., C. III, s. 262; Peçevi, A.g.e., C. II, s. 343.

[30] Uzunçarşılı, A.g.e., C. III/I, s. 67; Danişmend, A.g.e., C. III, s. 262; İlgürel, I.Ahmed, D.G.B.İ.T., C. X, s. 426.

[31] Uzunçarşılı, A.g.e., C. III/I, s. 67; Danişmend, A.g.e., C. III, s. 262.

[32] Peçevi, A.g.e., C. II, s. 343; Danişmend, A.g.e., C. III, s. 263.

[33] Uzunçarşılı, A.g.e., C. III/I, s. 68; Danişmend, A.g.e., C. III, s. 264; Revan kuşatması elli beş gün sürmüştür, diye belirtmektedir.

[34] Danişmend, A.g.e., C. III, s. 264-265; Uzunçarşılı, A.g.e., C. III/I, s. 68; İlgürel, I. Ahmed, D.G.B.İ.T., C. X, s. 427.

[35] Danişmend, A.g.e., C. III, s. 266; Uzunçarşılı, A.g.e., C. III/I, s. 68; Mustafa Nuri , A.g.e., C. I, s. 214.

[36] Peçevi, A.g.e., C. II, s. 344; Danişmend, A.g.e., C. III, s. 274-275.

[37] Uzunçarşılı, A.g.e., C. III/I, s. 68; Danişmend, A.g.e., C. III, s. 275-276; İlgürel, I. Ahmed, D.G.B.İ.T., C. X, s. 427; Peçevi, A.g.e., C. II, s. 369; Mustafa Nuri , A.g.e., C. I, s. 217; Koçu, A.g.e., s. 61.

[38] Feridun Bey, A.g.e., C. II, s. 262-265; İran Şahı I. Abbas tarafına Cennet mekan Sultan II. Osman Gazi Han Hazretleri dergahından ısdar buyurulan ahidname-i hümayunun suretidir; Danişmend, A.g.e., C. III, s. 276.

[39] Uzunçarşılı, A.g.e., C. III/I, s. 68.